

Reduktion eller kontribution

Alternativ inom 1600-talets svenska finanspolitik

Den 29 oktober 1680 debatterades på riddarhuset den av de ofrälse stånden väckta reduktionsfrågan. Hans Wachtmeister drog då upp riktlinjer för en reduktion, som främst skulle gå ut över den godsrikare adeln. I den följande diskussionen påpekade högadelns ledare, Per Sparre, att den kungliga propositionen inte talade om någon reduktion, endast om behovet av nya anslag. Från motsidan framhöll flera talare att en kontribution var utesluten. Särskilt drevs denna mening av Kristoffer Gyllenstierna, som bl. a. yttrade: »Det är en svår last att vart år contribuera och någre få sitta och hava av riket störste delen under sig.» I en senare replik frågade han: »Skole vi för någre få familjers skull, som sitta och hava hela riket under sig, vara contributarii?»¹

Det alternativ till reduktion, vilket här med demagogisk skärpa avvisades, var en kontribution, d. v. s. en bevillning. Alternativen reduktion eller bevillning är välkända från 1600-talets bevillningsdebatter: när de ofrälse avkrävdes nya skatter, hade de tidigt tagit för vana att i stället föreslå en reduktion av adelns gods. Men i detta fall är det fråga om något annat, om en kontribution som skulle drabba adeln själv och på ett sådant sätt att för stora adelsgrupper en reduktion tydligen ansågs vara att föredraga.

Denna uppläggningsfråga av reduktionsfrågan är förtjänt av större

Installationsföreläsning vid Uppsala universitet den 12 november 1955. Här omarbetad och utvidgad.

¹ Sveriges ridderskaps och adels riksdagsprotokoll 13, s. 71 f.

uppmärksamhet än vad som kommit den till del i forskningen. Den skall ses mot bakgrunden av den föregående tidens finanspolitik, närmare bestämt vad denna innebar för adeln och frälsejorden.

I

Det statsfinansiella problemet under 1600-talet var, som det ofta framhävts, ett krigsfinansieringsproblem: man stod inför nödvändigheten att skaffa de dryga medel, som stormaktspolitiken och de stående arméerna krävde. Svårigheterna ökades genom att samtidigt kronans ordinarie inkomster successivt minskades till följd av de stora godsavsöndringarna. Naturligt nog kom på detta sätt adelns gods och privilegier i brännpunkten för den statsfinansiella debatten.

I litteraturen har man vanligen sökt belysa godsavsöndringarnas inverkan genom att beräkna hur stora belopp ordinarie räntor, som kronan vid skilda tidpunkter skulle ha förlorat. Enligt Sam. Clason skulle sålunda år 1653 av de ordinarie räntorna från Sverige, Finland, Kexholms län och Ingermanland på sammanlagt 2 528 616 daler ej mindre än 1 160 547 daler ha gått förlorade till följd av olika godsavsöndringar.² Siffrorna återgår emellertid, direkt eller indirekt, på rikshuvudböckernas avkortningsredovisning och är av denna anledning osäkra.³

I Sveriges ekonomiska historia har Heckscher utnyttjat Clasons beräkningar men dessutom på grundval av några mantals-tablåer för år 1652 sökt fastställa frälsejordens och speciellt godsavsöndringarnas omfattning vid denna tidpunkt. Den ena tablån, ett förslag över frälsemantalen, redovisar för Sverige och Finland inom dess gamla gränser sammanlagt 43 645 mantal gammalt och nytt frälse. Den andra tablån, ett extrakt över ri-

² S. CLASON, *Till reduktionens förhistoria*, s. 202 ff., 226 ff.

³ Denna avkortningsredovisning har nämligen aldrig tillkommit för att ge korrekta uppgifter om godsavsöndringarna utan är till sin karaktär en rent fiktiv post, influerad av olika bokföringsmässiga manipulationer.

kets mantal, uppger för samma område ej mindre än 48 542 mantal frälse och ett totalmantal av 83 194.⁴ Själv är Heckscher, på tämligen diskutabla grunder, benägen att sätta störst tilltro till extraktets uppgifter. En närmare undersökning uppenbarar emellertid så många egendomligheter i de båda tabläernas frälseredovisning, att ingen av dem synes kunna utnyttjas. Eftersom de återgår på 1650 eller 1651 års landsböcker, kan de dessutom inte innefatta de stora godsavsöndringarna under drottning Kristinas senare regeringsår.⁵

Från år 1655 föreligger emellertid ett annat, hittills ej utnyttjat extrakt över rikets mantal, som vid företagen kontroll visar sig återgå på 1654 års landsböcker och för det egentliga Sverige ge god överensstämmelse med dessa.⁶ För Finland kan motsvarande siffror erhållas i Bonsdorffs översikt av godsavsöndringarna vid Kristinas tronavsägelse, vars uppgifter baserar sig på 1654 eller 1655 års landsböcker.⁷ En sammanställning ger följande siffror över frälsemantal⁸ och totalmantal – uttryckta i gårdemantal – i Sverige och Finland inom dess gamla gränser med Jämtland och Härjedalen:

	Frälsemantal	Totalmantal
Sverige	39 632	60 750
Finland	14 323	24 539
Summa	53 955	85 289

⁴ Förslaget i Acta ang. ridderskapet och adeln, vol. 5, RA. Extraktet i Strödda kamerala handlingar, vol. 96, KA. Jfr E. F. HECKSCHER, Sveriges ekonomiska historia I: 2, s. 304 ff.

⁵ Vid jämförelse med ifrågakvarande landsböcker företer båda tabläerna stora och oförklarliga avvikelser. Icke minst gäller detta extraktet, som enligt HECKSCHER (a. a., s. 305) skulle ge bäst överensstämmelse med landsböckerna.

⁶ 1655 års extrakt i Strödda kamerala handlingar, vol. 96, KA.

⁷ C. VON BONSDORFF, Öfversigtlig framställning af kronoabalienationerna i Finland vid drottning Kristinas tronavsägelse, Historiallinen Arkisto 10.

⁸ I frälsemantalet ingår adelns samtliga godsbesittningar, d. v. s. gamla frälsegods, grev- och friherreskap, allodiala och norrköpingsdonationer, livstids- och behagligtids frälse samt köpe- och bytesgods.

Vid Kristinas tronavsägelse, när godsavsöndringarna nått sin höjdpunkt, var i Sverige och Finland ej mindre än 53 955 mantal i adelns besittning. Det ur statsfinansiell synpunkt betänkliga var att samtliga dessa hemman innehades under frälserätt.

Sedan gammalt var alla frälsehemman fritagna från de stående skatter, som sammanfogats i den årliga räntan men skulle erlägga fodring, och delta i övriga skatter och besvär, i regel till hälften mot skatte- och kronohemman. 1612 års privilegier fritog alla frälsehemman från årlig fodring och gav därutöver särskilda förmåner åt hemmanen inom rå och rör och frihetsmil. De förra var liksom sätesgårdarna helt befriade från alla pålagor till kronan. De senare var fritagna från gärder och hjälper samt från besvär sådana som utskrivningar och skjutsfärder men måste utgöra kungsfodring, tionde samt lagmans- och häradshövdingepengar. År 1644 förbättrades dessa privilegier därhän, att numera alla adelns hemman, både inom och utom frihetsmil, befriades från gärder, hjälper och »andre sådane extra ordinarie och ovissa efter handen och av åtskillige orsaker inritne besvär». Samtidigt medgavs vidgade rättigheter åt grev- och friherreskapen, varigenom dessa i allt väsentligt likställdes med frälsegods.⁹

Tillämpade efter ordalydelsen innebar dessa privilegier, att kronan av sagt sig nära nog all skatteuppbörd från adelns gods, som vid 1600-talets mitt uppgick till nära $\frac{2}{3}$ av hemmantalet i Sverige och Finland. Här låg det statsfinansiella problemet. Hur skulle det lösas?

II

I teorien – i den mån man kan tala om en sådan – fanns under 1600-talet väsentligen två skilda uppfattningar i statsfinansiella frågor. Den ena är den som dominerar under tiden före

⁹ 1612 års privilegier i SRA I:2:I, s. 111 ff. 1644 års privilegieförbättring i A. A. STIERNMAN, Alla riksdagars och mötens besluth 2, s. 1056 ff.

den stora reduktionen, Axel Oxenstiernas och rådsaristokratiens uppfattning. Enligt denna skulle kronans finanser främst baseras på indirekta skatter i form av tullar, acciser och andra avgifter på näringslivet, vilka samtliga hade den fördelen att de gav de reda pengar som krigspolitiken krävde. Från dessa utgångspunkter lät sig godsavsöndringarna försvara med att de huvudsakligen gällde kronans naturainkomster och, om de hade karaktären av gods försäljningar, gav pengar i utbyte. Man hävdade också, att godsen bättre brukades i adelns hand än i kronans, varigenom välståndet och i sista hand även kronans inkomster skulle ökas.¹⁰

Med liknande argument kunde även adliga privilegieförbättringar förordas, nämligen i den mån de gällde de mestadels in natura utgående ordinarie räntorna. Som särskilt förmånliga betraktades de privilegieförbättringar, som genomfördes 1622 och 1644. Vid det förra tillfället nedsattes adelns rusttjänstskyldighet mot att den åtog sig erlægga den s. k. lilla tullen, d. v. s. tull vid stadsgränserna. Vid det senare blev samtliga frälsehemman fritagna från de s. k. ovissa räntorna mot att adeln avstod från sin tidigare tullfrihet vid utrikeshandel. I båda fallen har kronan genom att avstå från vissa naturaprestationer i stället tillförsäkrat sig ökade tullinkomster.

Den andra uppfattningen är den som företräddes av de ofrälse stånden och senare även fick förespråkare inom adelns led. Fullt utbildad framträder den först vid 1600-talets mitt, framför allt i de ofrälse ryktbara protestation vid 1650 års riksdag. Kronans finanser borde, sades det här, grundas på de fasta och säkra jordräntorna och inte på tullar och acciser. Vid riksdagen uppgavs det t. o. m., att allmogen låtit fråga, om drottningen »sig till land och rike, heller till tull och accis kröna ville».¹¹

¹⁰ Jfr C. T. ODHNER, Sveriges inre historia under drottning Christinas förmyndare, s. 224 ff., C. WEIBULL, Drottning Christina, s. 18 ff., HECKSCHER, Sveriges ekonomiska historia I: 2, s. 285 f.

¹¹ Protestationen hos S. LOENBOM, Handlingar till konung Carl XI:s historia 10, s. 70 ff. Jfr SRAP 4, s. 318, AHNLUND, Sveriges riksdag I: 3, s. 265.

I praktiken betydde detta, att kronan måste återta sina räntor från adeln. Och det innebar en reduktion, men inte nödvändigtvis av de avsöndrade hemmanen. En annan utväg var nämligen, att adeln i väsentliga stycken förmåddes ge avkall på sina privilegier, de privilegier enligt vilka samtliga frälsegods, inte bara de nyförvärvade, hade blivit helt eller delvis skattefria. I verkligheten har också båda dessa utvägar tidigt varit aktuella för de ofrälse stånden.

När präster och bönder vid 1612 års riksdag hade att ta ställning till den kungliga propositionens anslagskrav, begärde de att man skulle indraga alla förläningar från dem, som icke brukades i »högnödig och omistlig tjänst».¹² I en liknande situation vid 1617 års Örebro riksdag återkom bönderna med samma anhållan: kungen borde låta indraga alla förläningar. Men det tillkom nu ett nytt moment. I böndernas inlaga heter det vidare: »Efter att adeln är utav E. M:t med store privilegier benådade, därmed de försvare sine bönder, och eljest tage de gärder och hjälper till sine sätesgårdar, som tillföre på riksdagarne till krigsakernes utföring äre blevne beviljade, därigenom de få bönder, som E. M:t igen haver, äre alldeles blevne öde och oförmögne; därför begäre vi av E. M:t på det underdånigaste att . . . två frälse emot en skatte och kronobonde skole utgöre i gärder och andre utlagor, efter som vi uti . . . konung Gustafs tid utgjort have.»¹³ Det är mot adelns nyvunna privilegier man här vänder sig, mot dess rätt att inom rå och rör och frihetsmil helt frita sina bönder från gärder och hjälper.

Redan i dessa inlagor anges således de två utvägar som fanns att på adelns bekostnad lösa de statsfinansiella svårigheterna. Man kunde återta de hemman och räntor som kronan hade avsöndrat; man kunde också begränsa de privilegier enligt vilka kronan likaledes miste sina inkomster. Under 1600-talets lopp

¹² SRA I: 2: 1, s. 224 ff., S. A. NILSSON, Reaktionen mot systemskiftet 1611, Scandia 20, s. 17.

¹³ SRA I: 2: 2, s. 141.

skulle de ofrälse stånden ofta återkomma med dylika förslag, varje gång mot samma bakgrund av nya anslagsäskanden från kronans sida.

Till en början dominerar privilegielinjen. Vid 1634, 1638 och 1644 års riksdagar begärde bönderna att de aktuella krigspålagorna, utskrivningar, krigsgärder och boskapshjälp, i lika mån skulle utgöras av dem och av adelns bönder.¹⁴ I anonyma propagandaskrifter klagade man över att adeln drog vinning av kriget, att den för egen räkning uppbar de kontributioner som beviljades och att den utnyttjade sina privilegier i fråga om utskrivningar till att hålla bönderna i schack.¹⁵ Vid 1649 och 1650 års riksdagar, där ståndsstriden nådde sin höjdpunkt, gick de ofrälse ånyo till angrepp mot adelns privilegier.¹⁶ I allmogens propositionssvar 1650 hette det, att de beviljade ovissa och extraordinarie räntorna var ett regale, som tillhörde kronan ensam och inte fick uppbäras av någon annan.¹⁷ Frälseprivilegierna skulle m. a. o. inte få tillämpas för dessa bevillningar.

Vid denna tidpunkt, 1600-talets mitt, hade emellertid den andra linjen, godsreduktionen, trätt i förgrunden. De tidigaste reduktionskraven hade, som nyss nämnts, gällt de under 1610-talet mycket vidsträckta förläningarna till behaglig tid och hade också resulterat i omfattande förläningsindragningar.¹⁸ De egentliga godsavsöndringarna var då ännu relativt fåtaliga. Under 1620-talet inleddes emellertid frälseköpen, som genom sin ovanliga karaktär snart drog uppmärksamheten till sig och föranledde yrkanden om att skatte- och kronohemman icke borde säljas.¹⁹ Vid 1644 års riksdag framställdes ett direkt reduktions-

¹⁴ B. LÖVGREN, *Ståndsstridens uppkomst. Ett bidrag till Sveriges inre politiska historia under drottning Kristina*, s. 8 f., 15, 35 f.

¹⁵ LÖVGREN, s. 33 f.

¹⁶ LÖVGREN, s. 54 ff.

¹⁷ SRAP 4, s. 486, jfr adelns protest häremot, *ibid.*, s. 487 ff.

¹⁸ S. A. NILSSON, *Scandia* 20, s. 29 ff.

¹⁹ Framställningar härom gjordes av allmogen vid 1642 och 1643 års riksdagar, jfr LÖVGREN, s. 30 f. Liknande krav möter redan under 1620-talet i all-

krav: allmogen begärde att de försålda godsens skulle återtagas och menade, att någon inlösen ej behövde komma ifråga, eftersom köparna genom sina stora förmåner redan fått köpesummorna igen.²⁰ Vid 1649 och 1650 års riksdagar togs reduktionskraven upp av alla de ofrälse stånden och gällde nu inte bara köpegodsens utan kronans godsavsöndringar överhuvud, även grev- och friherreskap och frälse donationer, vilka särskilt under Kristinas egen regering kraftigt tillväxt i antal.²¹ De stora godsavsöndringarna hade nu blivit ett verkligt statsfinansiellt problem; en reduktion framstod för de ofrälse som det säkraste medlet att undslippa de tryckande bevillingarna.

I protestationen vid 1650 års riksdag möter den slutliga sammanfattningen av alla dessa klagomål och yrkanden. Man påvisade de olyckliga följderna av det rådande systemet: genom godsavsöndringarna hade kronan förlorat mesta delen av sina ordinarie inkomster och var numera hänvisad till bevillningar, för vilkas påläggande den var beroende av adelns samtycke. Dessa bevillningar hade redan blivit ständiga pålagor och tryckte hårt de ofrälse, men visade sig ändå otillräckliga, eftersom adeln tagit sig rätt att uppbära dem av sina bönder. Även utskrivningarna försvagades genom adelns privilegier. Bättre förhållanden kunde endast åstadkommas genom att kronan återtog sina gods och räntor. Hur detta skulle ske sades intet närmare om. Men protestationen avslutades med de ominösa orden, att adeln kunde »ingen hävd och laga titul på sin possession härefter pretendera, sedan riksens ständer härpå klandrat hava».²²

Något omedelbart resultat fick inte denna protestation, inte heller de ofrälse övriga aktioner vid 1650 års riksdag. Men det

mogens besvär, bl. a. i en inlaga från allmogen i Ydre och Kind, enligt vilken konungen icke borde »sälja bort kronones hemman, besynnerligen skattehemman», Allmogens besvär, Östergötlands län, KA.

²⁰ LÖVGREN, s. 36.

²¹ För aktionerna vid dessa riksdagar se LÖVGREN, s. 54 ff.

²² LOENBOM, Handlingar till konung Carl XI:s historia 10, s. 70 ff., LÖVGREN, s. 133 ff.

program, som nu hade utformats, blev för framtiden bestående. Även om man inte släppte kravet på jämkningar i adelns privilegier, var det numera främst till en godsreduktion man ställde sina förhoppningar. Sedan adeln vid 1655 års riksdag i princip gått med på en begränsad reduktion, blev det kring dennas verkställighet, som den följande ståndsstriden kom att stå. När kronan snart nog framförde nya anslagsäskanden, möttes den, riksdag efter riksdag, av de ofrälse yrkanden på ett snabbt genomförande av 1655 års beslut.²³

III

Sin mening om det ofrälse finansprogrammet gav Axel Oxenstierna klart till känna vid en diskussion i rådet den 10 oktober 1651. Diskussionen gällde, som ofta, medelsanskaffning, och Axel Oxenstierna ingrep med följande uttalande:

»Difficulteter få vi nog, helst med prästerne och de andre ringare ständer, det är ingen av dem som ville hjälpa till, utan alle ville nu vara fri, som är att se av ständernes inlagor på förre riksdag, där de urgera på restitutionen av godsens, förmenandes att kronan av de medlen sedan nogsamt skall kunna bestå, och de sedan få sitta i Guds kålgård. Men ser intet att den kan gå för många difficulteters skull, som därvid sig varda finnandes, och sedan där det än skulle och kunde ske, då vore omöjligt att det kunde förslå till kronones och regementets tarver, ty fogdar och andre partera det till största delen bort, så under pretext av öde som förmedling och eljest, i vilkes anseende salig kongen hade intet gjort sig facit på sådane räntor, utan i det stället inrättat store och lille tullen. Men den räcker ändå intet till kronones tarver, utan vi måste vara betänkte på andre medel.»²⁴

Axel Oxenstierna kunde alltså inte finna, att en godsreduktion skulle kunna lösa de statsfinansiella svårigheterna. I stället hänvisade han liksom tidigare till de tullar som Gustav Adolf hade inrättat men nödgades samtidigt konstatera, att dessa inte

²³ Jfr N. AHLUND, Ståndsriksdagens utdanning 1592-1672, Sveriges riksdag I: 3, s. 330, 361 f., F. F. CARLSON, Sveriges historia under konungarne af pfalziska huset 2, s. 246, 332 not 2, 383, 454, 575 f.

²⁴ SRP 15, s. 127.

var tillfyllest. Här låg också den akuta svårigheten. Hur inkomstbringande tullar och acciser än visade sig vara, räckte de dock inte till för att fylla de stora utgiftsbehoven. I praktiken fick man därför hjälpa sig fram med en serie improvisationer, där lån, subsidier och nya skatter var de oftast använda medlen. Av störst betydelse var de nya skatterna. Liksom manskapsutskrivningarna hade de bevillnings karaktär. Enligt de ofrälse ofta återkommande klagomål skulle dessa pålagor nästan uteslutande ha drabbat dem och då främst allmogen. Adeln skulle i kraft av sina privilegier ha fritagit de genom godsavsöndringarna allt talrikare frälsegodsen. Frågan är hur det i verkligheten förhöll sig, hur man vid bevillningars uttagande förfor med adeln och dess bönder.

Det skydd mot extra pålagor, som privilegierna gav frälsejorden bestod väsentligen i två rättigheter. I fråga om utskrivningar, skjutsfärder och extraskatter skulle frälsehemmanen endast presteras hälften mot skatte- och kronohemman. De var dessutom inom rå och rör och frihetsmil helt befriade från dylika pålagor. I praktiken blev dock båda dessa rättigheter ofta satta ur spel.

Redan året efter det 1612 års privilegier hade utfärdats, bestämdes vid 1613 års utskottsmöte, att frälsebönderna skulle erlægga Älvsborgs lösen med samma belopp som skatte- och kronobönder och detta även inom frihetsmilen; endast bönderna inom rå och rör var fritagna. Samma regler tillämpades för de nya skatter, som infördes under 1620-talet, mantalspengarna från 1625, boskapspengarna från 1627 samt 1628 års tremarkshjälp, vilka dessutom måste erläggas även inom rå och rör. För boskapspengarna infördes 1634 den lindringen, att frälse endast skulle betala hälften mot skatte och krono, varjämte rå och rör undantogs från och med 1642. Mantalspengarna kom däremot allt framgent att erläggas lika av alla bönder.²⁵

²⁵ För uttaxeringen av dessa olika skatter se SWENNE, s. 137 f., 142.

Under den följande tiden gjordes inga nya försök att etablera likhet mellan frälse och övriga bönder. Däremot fullföljdes den andra tendensen: att sätta frimilsprivilegiet ur spel. Alla nyinförda skatter kom nämligen i likhet med boskaps- och mantalspengarna att uttas även av bönderna inom frihetsmilen; endast rå och rör och adelns tjänares hemman fick i regel åtnjuta befrielse. Så blev fallet med de råg- och riksdalerhjälp, som allmogen under en följd av år måste utge som extra krigshjälp, råghjälpen första gången 1638, riksdalerhjälpen första gången 1645.²⁶ Så blev också fallet med de från och med 1649 utgående skjutsfärdspengarna.²⁷ På samma sätt uttogs den år 1649 beviljade kröningsgården, vilket är av speciellt intresse, eftersom det här rörde sig om en traditionell pålaga – ännu vid 1617 års kröningsgård och 1634 års begravningsgård hade bönderna inom frihetsmilen varit befriade.²⁸

Frimilsprivilegiet kom på detta sätt endast att tillämpas för de ursprungliga bevillningar, som redan under Gustav II Adolfs tid blivit stående, lanttågsgården, byggningshjälp och salpeterhjälp, de s. k. ovisa räntorna. När sedan genom 1644 års privilegieförbättring samtliga frälsehemman fritogs från dessa räntor,²⁹ hade frimilsprivilegiet spelat ut sin roll i skattehänseende.

En liknande tendens kan iakttas i fråga om utskrivningarna. Vid 1627 års riksdag förmåddes adeln gå med på att frälsebönderna skulle utskrivs i samma antal som skatte och krono och dessutom utskrivs även inom frihetsmil och rå och rör.³⁰ Fastän

²⁶ Jfr SWENNE, s. 139 f. samt bevillningarna vid 1655, 1656, 1657, 1660, 1664 och 1668 års riksdagar och möten, STIERNMAN 2, s. 1255 f., 1271, 1316 ff., 1469, 1635 f., SRAP 6, s. 15. Jfr vidare landsböckerna för Älvsborgs och Skaraborgs län 1656 och följ. år, KA.

²⁷ STIERNMAN 2, s. 1125 f.

²⁸ Jfr här SWENNES tabell, a. a., s. 320.

²⁹ Trots brevetets mera generella formulering (jfr ovan s. 71), blev det i praktiken endast fråga om dessa räntor, jfr CLASON, s. 91 f. samt nedan s. 86.

³⁰ STIERNMAN 1, s. 788, SWENNE, s. 224 f.

det här rörde sig om tillfälliga medgivanden, kom adeln aldrig att återfå sina tidigare rättigheter. Visserligen återgick man redan 1635 till den gamla regeln, att frälsebönder skulle roteras endast till hälften mot skatte och krono, en regel som sedan endast mera sporadiskt åsidosattes.³¹ Men utskrivningsfriheten inom frihetsmilen återställdes aldrig, och rå och rörsfriheten först under 1660-talet.³²

Vad slutligen skjutsfärderna beträffar, visade det sig i praktiken omöjligt att helt frita bönderna inom frihetsmilen, och bönderna utanför densamma kom att mer och mer betungas, allt eftersom antalet skatte- och kronobönder minskades. För adeln var det därför snarast en fördel, när 1649 i stället infördes skjutsfärdspengar, som erlades av alla frälsebönder utom rå och rör till hälften mot skatte och krono.³³

I verkligheten har alltså kronan både vid utskrivningar, skjutsfärder och extraordinarie skatter lyckats åsidosätta frimilsprivilegiet och i vissa fall även rå och rörsfriheten. Den har på så sätt undgått den fara, som hotade genom det allt intensivare sätesgårdsanläggandet, faran att nästan alla adelns gods

³¹ Likhet mellan frälse samt skatte och krono etablerades på nytt vid de utskrivningar, som beviljades av 1656 och 1657 års utskottsmöten, SRAP 6, s. 15, STIERNMAN 2, s. 1266 ff. Vid 1661 års utskrivningar fastställdes proportionen till 10 frälse mot 8 skatte och krono, STIERNMAN 2, s. 1313 f. Under 1670-talet gick man en medelväg: vid 1676 och 1678 års utskrivningar ställdes 15 frälse mot 10 skatte och krono och vid 1679 års utskrivning 18 frälse mot 12 skatte och krono. Dessutom skulle 1678 grev- och friherreskap samt norrköpingsdonationer räknas som skatte och krono. STIERNMAN 2, s. 1723 f., 1776 ff.

³² Under hela krigsperioden och åren närmast därefter gick roteringen även ut över rå och rör, jfr SWENNE, s. 321. Först vid 1655 års utskrivning återställdes rå och rörsfriheten, och den skulle även tillämpas för de utskrivningar, som beviljades av 1655 års riksdag, STIERNMAN 2, s. 1188 ff., 1234 f. Till följd av de nya krigen kunde denna frihet dock ej iaktas; de följande utskrivningarna kom även att drabba rå och rör, SRAP 6, s. 15, STIERNMAN 2, s. 1266 ff., 1313 f. Vid 1662 års utskrivningar återställdes emellertid rå och rörsfriheten och förblev sedan gällande med undantag för åren 1676 och 1678, STIERNMAN 2, s. 1313 f., 1467, 1634 f., 1723 f., 1776 ff.

³³ SWENNE, s. 154 ff.

genom att läggas in under frihetsmil skulle undandras statlig beskattning. Formellt har dock adeln hållit fast vid sina ursprungliga rättigheter. Även efter 1644 heter det vid bevillningar, att ifrågavarande pålaga skulle presteras såväl inom som utom frihetsmilerna.³⁴

Jämsides med denna utveckling går en annan, en tendens att göra adeln direkt skattskyldig. Adelsmannens personliga skattskyldighet var att betrakta som frälseprivilegiernas kärnpunkt; den enda prestation han hade att fullgöra till kronan var rusttjänst. Undantagsvis hade dock adeln under trycket av statsfinansiella svårigheter förmåtts åta sig personliga bevillningar. Så hade skett under senare 1500-talet.³⁵ Så skedde också under Gustav II Adolfs tid, då adeln även personligen fick erlægga Älvsborgs lösen och delta i 1629 års skeppshjälp.³⁶ En personlig bevillning var det likaså fråga om, när adeln under tiden 1625–1640 erlade kvarntulls- och mantalspengarna och under 1630-talet temporärt avstod från sin tullfrihet för utrikeshandel.³⁷

Från 1600-talets mitt börjar dylika personliga bevillningar bli regelbundet återkommande och betecknas nu vanligen som kontributioner. Vid 1644 års riksdag åtog sig adeln att nästa år, förutom sin vanliga rusttjänst, erlægga 6 mark smt för 5 marks rusttjänstränta.³⁸ 1652 lovade den att i två års tid erlægga 4 daler smt för varje helt hemman i Sverige och Finland, sätesgårdar och öde undantagna.³⁹ I samband med reduktionsuppgörelsen vid 1655 års riksdag utfäste den sig att som kontribution i tre års tid betala 1/4 av de efter 1632 donerade godsens

³⁴ Så var bl. a. fallet vid skjutsfärdspengarnas beviljande 1649 och vid utskrivningsbevillningen 1664, STIERNMAN 2, s. 1126, 1467.

³⁵ S. A. NILSSON, Kampen om de adliga privilegierna 1526–1594, s. 56 ff.

³⁶ STIERNMAN 1, s. 815, S. A. NILSSON, Scandia 20, s. 28.

³⁷ SWENNE, s. 136 ff., CLASON, s. 93 not 3.

³⁸ STIERNMAN 2, s. 1070.

³⁹ Ibid., s. 1190 f.

vissa och ovissa räntor.⁴⁰ Denna kontribution kom sedan att förlängas åtskilliga år. Vid 1656 års landsortsmöten lovade adeln att hålla dubbel rusttjänst, vid 1657 års möten att förutom vanlig rusttjänst betala 6 mark smt för 5 marks rusttjänstränta.⁴¹ Samma kontribution gavs vid 1660 års vårriksdag: adeln skulle av 5 marks rusttjänstränta betala 6 mark smt.⁴² Vid 1664 års riksdag utfäste den sig att till skeppsflottans uppbyggande erlägga 1 daler smt av varje helt hemman.⁴³

Nästa period av adliga kontributioner kom med krigen under 1670-talet. Vid 1675 års riksdag lovade adeln erlägga tiondelen av all ränta från allodiala och bröstarvingegods och halva räntan av norrköpingsgods, vidare av förpantningar efter olika regler tiondelen eller hälften av räntan och slutligen av fruktbart kapital i kompanier eller skeppsfarter tiondelen av vinsten.⁴⁴ Vid 1678 års riksdag slutligen åtog sig adeln en kontribution av 500 daler smt för varje rusttjänsthäst samt en femtedel av räntan av allt fruktbart kapital.⁴⁵

På alla områden är tendensen densamma: frälseprivilegierna är under tiden före den stora reduktionen på god väg att raseras. Vid åtskilliga tillfällen har adeln måst ge avkall på den skatte- och utskrivningsfrihet, som dess bönder skulle åtnjuta. Särskilt anmärkningsvärt är att det betydelsefulla frimilsprivilegiet småningom helt sattes ur spel. Inte ens rå- och rörsfriheten fick adeln behålla orubbad; både utskrivningar och extraskatter har i flera fall drabbat även bönderna inom rå och rör. Trots sin personliga skattefrihet har adeln dessutom själv måst bidra i form av kontributioner till kronan. Från och med år

⁴⁰ Ibid., s. 1250.

⁴¹ SRAP 6, s. 15, STIERNMAN 2, s. 1266 ff. I senare fallet skulle fjärdepartskontributionen undantas från taxeringen, jfr STIERNMAN 2, s. 1269 ff.

⁴² STIERNMAN 2, s. 1316.

⁴³ STIERNMAN 2, s. 1468 f.

⁴⁴ STIERNMAN 2, s. 1724 f.

⁴⁵ STIERNMAN 2, s. 1779 f.

1644 har en rad sådana uttagits, under 1670-talet med avsevärda belopp.

Utvecklingen är desto mera anmärkningsvärd, som någon motsvarande skärpning inte kan iakttas för allmogens del. Efter den hårda beskattningen under trettioåriga krigets tid inträdde vid 1652 års riksdag en stabilisering: de ofrälse skulle förbli »vid våre förre pålagor», d. v. s. vid de i praktiken redan stående ovissa och extraordinarie utlagorna.⁴⁶ Först inför det polska kriget lovade man vid 1655 års riksdag att erlægga extra krigshjälper, för allmogens del de redan under 1630- och 1640-talen förekommande råg- och riksdalerhjälperna. Förlängda genom senare mötesbeslut kom dessa att uttas t. o. m. 1661.⁴⁷ Vid 1664 års riksdag åtog sig samtliga stånd en extra bevillning till skeppsflottan.⁴⁸ En ny extrabevillning utlovades vid 1668 års riksdag, men den skulle endast få uttas i händelse av krig.⁴⁹ Under senare 1670-talet var denna eventualitet för handen. Men då vägrade allmogen att utgöra några nya bevillningar och framförde i stället, riksdag efter riksdag, krav på en godsreduktion. Adeln däremot hade alltifrån 1644, förutom de medgivanden den gjort beträffande sina bönders deltagande i utskrivningar och bevillningar, själv erlagt en rad kontributioner, detta även under de år då bönderna vägrat extra bevillning. Så var fallet 1652 och följande år. Så blev också fallet 1675 och 1678, då endast de högre stånden och främst adeln beviljade krigskontributioner.⁵⁰

Bevillningarna har alltså i proportionsvis allt större utsträckning lagts över på adeln och dess bönder. Det innebär att man i praktiken slagit in på den ena av de båda utvägar, som de ofrälse

⁴⁶ I riksdagsbeslutet nämndes de tre ovissa räntorna: gården, byggningshjälpnen och salpeterhjälpnen, vidare boskaps- och mantalspengarna, STIERNMAN 2, s. 1189 f.

⁴⁷ STIERNMAN 2, s. 1255 f., 1271, 1316 ff. Jfr landsböcker för Älvsborgs och Skaraborgs län 1656–1661, KA.

⁴⁸ STIERNMAN 2, s. 1468 f.

⁴⁹ STIERNMAN 2, s. 1635 f.

⁵⁰ Jfr bevillningsbesluten 1675 och 1678, STIERNMAN 2, s. 1724 ff., 1779 ff.

stånden tidigt hade anvisat till lösande av det statsfinansiella problemet, nämligen privilegieraserings- och beskattningssvågen. En fortsatt utveckling efter dessa linjer hade utan tvivel kunnat lösa de ekonomiska svårigheterna och därigenom gjort reduktionen överflödig. Men utvecklingen avbröts. Vid 1680 års riksdag fattades i stället beslut om en genomgripande godsreduktion.

Beslutet skall ses mot bakgrunden av de intressekonflikter, som framträtt inom adeln. En lämplig utgångspunkt för att fixera dessa ger debatterna kring adelns privilegier och de adliga kontributionerna.

IV

Som ovan framgått, hade redan under Gustav Adolfs senare regeringstid de adliga privilegierna blivit åtskilligt naggade i kanten. Ett uttryck för reaktionen häremot är det initiativ, som rådet tog i ett brev till Axel Oxenstierna den 17 februari 1634. Man sade sig ha inhämtat vilka diskurser kanslern hade fört med de till Tyskland utresta rådsherrarna »om rätta orsaken och fundamentet, varföre framfarne konunger till en del have måst famla uti adelens privilegier, och mycket därav kommet, att jura regis et populi intet have rätt distinguerade varit, därigenom konungarna ock ofta äre vordne förorsakade och lika som tvungne uti adelens och flera stånds friheter att gripa». Eftersom dessa frågor kunde komma upp vid drottningens myndigblivelse, hemställde man att kanslern för alla eventualiteters skull redan nu ville avge sitt betänkande »huru han håller ett privilegium vara att compilera, som både konungen att giva tilldrägeligt vore, och adelen med nytta må kunna gaudera».⁵¹

Först den 20 juni tog Axel Oxenstierna själv upp privilegiefrågan i ett brev till rådet, närmast med utgångspunkt från ett senare brev, där rådet hade frågat hur adeln skulle ersättas, om

⁵¹ HSH 28, s. 54 ff.

den avstod från sin tullfrihet.⁵² Hans mening var att adeln för några år framåt borde bevilja detta mot löfte om framtida »recompense». Eftersom den mycket graverades av kronans uppborädsmän och endast föga fick råda över de gods, som låg »undan sätegårdarne», kunde den lämpligen betinga sig »att ridderskapet och adelen måtte njuta deras gods, evad det ligger okvald och orappad, och heller själv svara för dem till landshjälp och contribution efter rusttjänstordning».

Enligt kanslerns mening borde således adelns gods bli helt immuna i förhållande till kronan och dess uppborädsmän, så som fallet var i de baltiska provinserna och i kontinentens feodalstater överhuvud. En privilegieutvidgning i egentlig mening var det dock inte fråga om, endast att adeln själv, i form av en kontribution, skulle svara för de utlagor, som fortfarande kunde behöva uttas av frälsejorden. Omläggningen låg helt i linje med det adliga finansprogrammet, som ju bl. a. åsyftade en förenklad uppborä, helst i reda pengar.

Tanken på en dylik adlig kontribution kom sedan att framföras åtskilliga gånger under förmyndartiden, vanligen i samband med förhandlingar om adelns tullfrihet eller nya beviljningar. År 1640 kunde sålunda lantmarskalken på riddarhuset meddela, att han hos regeringen hade föreslagit, »att adelsmannen för allt måtte svara för sina bönder», så att kronans befallningsmän intet skulle ha med dem att skaffa. Han hade emellertid fått det svaret, att man under drottningens omyndighet inte kunde göra någon förändring häri.⁵³ När man två år senare i rådet diskuterade utskrivningar och boskapshjälp, framhöll en av de tillkallade landshövdingarna, Gustav Oxenstierna, att adelns bönder led förtret av kronans tjänare. Det vore därför bättre »om vi som andre kunde giva en genant». Förslaget väckte Axel Oxenstiernas synnerliga gillande; han erinrade om

⁵² HSH 30, s. 53 ff., jfr HSH 29, s. 347 f., ODHNER, s. 367.

⁵³ SRAP 3, s. 130.

att både kung Karl och kung Gustav hade erbjudit detta, »men vi hade varit sådane tokar, att vi det intet vedertog».⁵⁴

Följande år, 1643, började man under hösten mera ingående diskutera, vilka utfästelser drottningen borde avge vid sitt tron-tillträde. Axel Oxenstierna, som ofta hade påtalat adelns missbruk av sin sätesgårdsfrihet, hävdade då att man inte gärna kunde kräva att drottningen skulle acceptera frimils- och rå och rörs-privilegierna; det vore en »occasio till ruptur emellan kungen och adelen». Under de fortsatta diskussionerna här-om menade Per Banér, att man borde avskaffa frimilsprivilegiet. Axel Oxenstierna och Per Brahe ville däremot ålägga adeln en kontribution. Per Brahe utformade sitt förslag så, »att contributionen skulle rättas efter rusttjänsten, och den också hållas för sätesgårdarne; utskrivningen, hållas i vissa knektar efter rusttjänsten; skjutsfärden, göra därför penningar. Dock halvparten mindre i contribution, när fredelige tider vore. Därmed rör man över sin bonde och löser den frihet med en summa penningar». I en senare replik till Per Banér utvecklade han fördelarna med en kontribution: »En behåller sin frihet, görande efter rusttjänsten; då haver kronones fogde intet att tribulera honom. Kurfurstar, ehuru de äre att esgalera nästan med kronan, så contribuera de till kejsaren årligen och äre dock frie ständer.»⁵⁵

Det är som synes Axel Oxenstiernas ursprungliga förslag, som här vidare utformas och utbygges med en på samma sätt fixerad utskrivning och skjutsning. Huvudtanken är att adeln helt skall ställas fri i förhållande till kronans fogdar, och för att uppnå detta är även den ståndsmedvetne Per Brahe beredd att göra adeln skattskyldig. Den slutliga lösningen blev dock en annan.

Inför 1644 års riksdag hade Axel Oxenstierna uppsatt den privilegieframställning, som rådet och adeln ingav till drott-

⁵⁴ SRP 9, s. 52 ff.

⁵⁵ SRP 10, s. 315 ff., ODHNER, s. 367.

ningen. Det hette här, att de landbönder som inte hörde under sätesgårdarnas frihet var graverade med åtskilliga pålagor och besvär, som för kronan var av ringa nytta och ofta nyttjades utan kronans gagn av befallningsmännen. Man anhöll därför »att våre landbor, så väl de som utan fredsmilen som de andra där innan ligge, för förenämnde gård, byggnings- och salpeterhjälp, dagsverker, hjälper vid körslor och förslor till ladugårderna, djuregårdernes stängning måge fri erkände, och av kronones befallnings- länsmän och fogdetjänare i så måtto obesvärade bliva; men vad eljest efter lag och privilegier beviljat bliver till contribution, gård och annat slikt, det åstunda vi icke våre landbönder före att befrie». I gengäld härför och för den motsvarande privilegieförbättringen för grevar och friherrar erbjöd sig adeln avstå från sin tullfrihet för utrikeshandel.⁵⁶

Sedan väl drottningen accepterat dessa villkor, hade frälsejorden helt befriats från alla ordinarie räntor och besvär och var såtillvida immun i förhållande till kronan och dess fogdar. Kvar stod dock skjutsfärder och utskrivningar samt de nya extraordinarie pålagorna, främst boskapspengar. För dessa hade man redan i praktiken satt frimilsprivilegiet ur spel och kom så att förfara även i fortsättningen, varigenom de ur kronans synpunkt menliga följderna av sätesgårdsanläggandet upphävdes.⁵⁷

Vad som däremot inte realiserades var den ursprungliga planen på en adlig kontribution, ersättande alla på frälsejorden vilande pålagor och besvär. Tidigare under året hade man visserligen i rådet talat om en adlig kontribution, och Axel Oxenstierna hade ånyo utvecklat fördelarna av att »adelen contributorer en accorderat summa och deres bönder bliva av kronan otilltalte».⁵⁸ Det var emellertid nu fråga om en kontribution av annat slag, om en ny tillfällig bevillning för att fylla medelbristen under kriget mot Danmark. Och när denna bevillning

⁵⁶ SRAP 3, s. 388 ff.

⁵⁷ Jfr ovan s. 79 f.

⁵⁸ SRP 10, s. 562, 565.

vid riksdagen accepterades av adeln, kom den att utgå jäm-sides med de extraordinarie pålagor, som frälsebönderna fort-farande erlade, och hade ingen motsvarighet i någon ytterligare bevillning från övriga bönders sida.

Genom denna adliga kontribution, som snart skulle följas av åtskilliga andra, kom 1644 års privilegieuppgörelse att få en helt annan, och för adeln mindre förmånlig, innebörd, än vad rådet och Axel Oxenstierna ursprungligen hade avsett. Sin bakgrund har detta givetvis i det statsfinansiella nödläget – ett läge som ofta föranlett Axel Oxenstierna att framhäva adelns skyl-dighet att komma kronan till hjälp.⁵⁹ Härtill hade emellertid nu också kommit något annat, nämligen de ofrälse ståndens och särskilt allmogens allt skarpare angrepp på adeln.

Redan vid 1643 års riksdag hade präster och borgare inför rådet angripit adelns privilegier: enligt prästerna borde »ock andre stånd räcka handen, efter de sväva i samma fara och segla i en båt», vilket senare förtydligades därhän »att frälse, krono och skatte skulle vara lika».⁶⁰ Vid riksdagen 1644 inläm-nade bönderna på ett tidigt stadium en skrivelse, där de kla-gade över kronans gods försäljningar och – för första gången – direkt begärde en reduktion av de försålda godsens. De vände sig också mot adelns privilegier: mot dess försvarskarlar och dess bönders gynnade ställning i fråga om utskrivningar, lant-tågsgärd och spannmålshjälp.⁶¹ Den 14 oktober, innan adeln ännu börjat diskutera sin egen bevillning, fick den kännedom om denna allmogens inlaga och fick då också veta, att bönderna inte ämnade »förklara sig till någon allmännelig hjälp förrän de få besked på deras inlaga».⁶² Under de fortsatta förhandlingarna erinrades adeln – bl. a. av Axel Oxenstierna – allt som oftast om dessa allmogens krav och förmåddes härigenom att höja

⁵⁹ Jfr t. ex. SRP 6, s. 660 ff.

⁶⁰ SRP 10, s. 410 f., 413 f.

⁶¹ SRAP 3, s. 384 ff.

⁶² SRAP 3, s. 344.

sin kontribution från ursprungligen 4 till 6 mark smt för 5 marks rusttjänstränta.⁶³

Det samband, som här föreligger, framträder än tydligare vid tillkomsten av nästa adliga kontribution, den 1652 beviljade fyradalershjälpen. Vid förhandlingarna om denna gav Axel Oxenstierna på riddarhuset en motivering, varför adeln borde komma kronan till hjälp: »Ty man måste considerera, att fordom var adeln icke stor i landet, kunde så intet stort kronan avgå med de friheter de på sine sätegrårder och eljest bekomme. Men nu sedan sätegrårderne äre så många blevne och vi vele eftertänka de många beneficia, som vi have undfångit, är icke mer än skäligt att vi ock hjälpa till kronans understöd; icke så att våre bönder skole det göra, utan vi själve eller genom våre bönder, av de medel oss eljest borde tillkomma. Samme contribution kunde sedan för mer riktighet skull levereras till ståt-hållaren i samme landsort där godsens äre. Förutan att detta skulle bliva en ansenlig hjälp för kronan, så förtoge man ock därmed många calumnier.»⁶⁴

Axel Oxenstierna erinrar således här både om adelns skyldighet att komma kronan till hjälp och om önskvärdheten att förekomma »många calumnier». Vad han avser är uppenbarligen de ofrälse anlopp vid 1650 års riksdag med alla de då framförda kraven på godsreduktion och privilegieinskränkningar.⁶⁵ Under det dubbla trycket av kronans finansnöd och de ofrälse attacker har adeln inte kunnat hålla sina positioner. Den hade redan under Gustav II Adolfs tid börjat ge vika på privilegiefronten, det område där de ofrälse attackerna tidigast sattes in. Men de stora eftergifterna kommer först, när de ofrälse lägger

⁶³ SRAP 3, s. 351 ff.

⁶⁴ SRAP 5: 1, s. 22 f.

⁶⁵ Jfr AHLUND, som om Axel Oxenstiernas hållning vid denna riksdag konstaterar, att han »syftade nu oförtydbart att utjämna ståndskonflikten», Sveriges riksdag I: 3, s. 281. Jfr även S. I. OLOFSSON, som direkt framhäver sambandet mellan reduktionskraven och den 1652 beslutade adelskatten, Drottning Christinas tronavsägelse och trosförändring, s. 127 f.

om sin taktik och med allt större eftertryck yrkar på en godsreduktion. Adeln visar sig nu beredd att offra inte bara sina bönders företrädesrättigheter utan även sin personliga skattefrihet.

För adeln har det emellertid inte endast gällt att säkra det redan existerande godsinnehavet. Just under året 1652 hade på kammarkollegiets initiativ igångsatts en allmän översyn av de donerade godsen, och man hade i samband med statarbetet t. o. m. lyckats utverka att tills vidare inga nya donationer skulle utdelas.⁶⁶ Även om Kristina snart nog bröt mot dessa principer, hade dock adeln nu ställts inför ett nytt hot, hotet om ett allmänt donationsstopp. Efter allt att döma är det även mot denna bakgrund vi har att se den vid årets riksdag beslutade adliga kontributionen. Skulle adeln i ett statsfinansiellt nödläge säkra sig fortsatta godsförvärv måste den på något sätt bereda kronan kompensation i form av ökade inkomster av frälsejorden.

Tre år senare, vid 1655 års riksdag, ställdes adeln på nytt inför alternativen reduktion eller kontribution, men denna gång i form av preciserade förslag från kungen själv. Förslagen hade förberetts i den inre kretsen kring Karl Gustav och senare behandlats av rådet, innan de framlades för adeln av den nye rikskanslern, Axel Oxenstiernas son Erik.⁶⁷

I första stadiet begärde man att alla avsöndringar inom s. k. omistande orter skulle indras, samt – för att kronan skulle få möjlighet att återfå ytterligare gods – att alla efter Gustav Adolfs död utdelade allodiala donationer skulle omvandlas till Norrköpings beslutsgods och att alla expektanser skulle avskaffas. I princip nåddes härom snart nog enighet, ehuru särskilt frågan om expektansernas avskaffande framkallade vissa motsättningar mellan högadel och lågadel. Den 26 april framförde

⁶⁶ OLOFSSON, s. 89 f., 100 f., 125 ff.

⁶⁷ För reduktionsförhandlingarna se CARLSON I, s. 65 ff., samt AHLNUND, Sveriges riksdag I: 3, s. 291 ff.

så Erik Oxenstierna ett nytt förslag, nämligen att adeln antingen skulle åta sig en årlig kontribution av 200 000 daler eller också direkt avstå $\frac{1}{4}$ av de efter 1632 donerade godsens, detta tills kronan genom återfall av donationer erhållit en motsvarande inkomstökning.⁶⁸

Det senare förslaget var föranlett av den akuta bristen i staten. Härom hade i rådet förts åtskilliga diskussioner, som i detta sammanhang är av intresse. Den 6 april framhöll sålunda kanslern, att om kronan skulle hjälpas, »måste det ske, antingen att man remitterade något av sin rättighet och privilegier in perpetuum, eller att man contribuerade ad tempus». Drotsen, Per Brahe, fann det vara olämpligt med en kontribution sådan som fyradalershjälpen och föreslog i stället en lönereducering. I ett senare inlägg varnade han för att fortsätta med den godsreduktion, som redan föregående år hade inletts i Pommern. Herman Fleming åter avvisade bestämt tanken på en lönereducering och föreslog andra utvägar, bl. a. att kronan skulle erhålla samtliga ovissa räntor av de donerade godsens och därjämte två daler av varje mantal gammalt frälse. Alternativt kunde man i stället lämna gods till lika värde mot dessa räntor och sedan behålla det övriga »lika med annat frälse». Drotsen och kanslern riktade emellertid åtskilliga invändningar mot ett avstående av de ovissa räntorna, och den senare slutade med att fråga, »om man kunde annorstädes finna 200 000 daler utan någons prejudice».⁶⁹

Frågan togs upp nästa dag, den 7 april, då man diskuterade en rad andra utvägar att öka kronans inkomster. Diskussionen avslutades med att kanslern konstaterade, att man, om de föreslagna medlen inte räckte, »måste tillse vad andra medel kunde finnas utan en och annans prejudice».⁷⁰ Här knöt han sedan an vid nästa sammanträde, den 9 april, då han föreslog »några

⁶⁸ SRP 16, s. 157 ff.

⁶⁹ SRP 16, s. 128 ff.

⁷⁰ SRP 16, s. 137 ff.

extraordinarie medel» att fylla bristen med, bl. a. en »ridder-skapets contribution extraordinarie» på 150 000 daler. I den följande diskussionen föreslogs även att skjutsfärdspengarna skulle höjas och att adeln till kronan skulle avstå sin del av boskapspengarna. Per Brahe sade sig vilja föreslå, »att donatarii på ett år gåve dubbelt emot den andre adeln, till att stoppa munnen igen uppå dem som intet hava nutit och förtryta att andra något hava bekommit». Till sist framförde kanslern ännu ett förslag, nämligen att donatarierna både för grev- och friherrskap och andra donationer »kunde giva H. M:t och Kronan ett visst kvantum till recognition, när de finge confirmationer, semel pro semper, och sedan vara lika med annat frälse».⁷¹

Ytterligheterna i dessa diskussioner representeras av Per Brahe och Herman Fleming. Den förre avråder från en fortsatt godsreduktion och vill från början inte ens acceptera tanken på en adlig kontribution. Herman Fleming åter förordar en långtgående privilegiereduktion, som skulle avhända donatarierna de ovissa räntorna, för så vitt de inte ville lämna gods i stället. Så långt vill Erik Oxenstierna inte gå; han talar snarare för en kontribution utan att till synes inta någon bestämd ståndpunkt. I sitt sista förslag tar han emellertid i annan form upp Herman Flemings tanke: donatarierna skulle mot att få konfirmation återställa vissa gods och sedan behålla resten som vanligt frälse.

Förslaget att avstå vissa gods återkom, när den slutliga propositionen framlades. Vid ett sammanträde den 26 april lät kungen genom kanslern meddela, att förutom de omistande godsen fordrades 200 000 daler⁷² eller lika mycket som fyradalershjälp. »Dem nu till att hava föreslås tvenne expedienter: 1) en fjärdedel av de donerade godsen att tillbaka givas, 2) eller en contribution av så stor summa som sagt är. Och ändock 1/4 del av godsen intet drager mer än ungefär till 150 000, så skattar K. M:t likväl den summan bättre, efter hon är i gods än den

⁷¹ SRP 16, s. 140 ff.

⁷² I protokollet riksdaler, SRP 16, s. 157 f.

andre i penningar. Så är ock K. M:t intet längre sinnad stå uppå denne contribution eller behålla den $\frac{1}{4}$, än till dess H. M:t av de gods, som genom reduktionen till Norrköpings besluts villkor, expectantier och den examine som vid confirmationerne kan anställas får så mycket som fyller denne föresagde summan.» Samma två alternativ framlades senare under dagen inför ett adelns utskott, här dock med den skillnaden, att det ej närmare angavs hur stor del av godsen som skulle återställas.⁷³

Rådet och adeln stod här inför ett viktigt avgörande. Kontributionsalternativet innebar, att adeln för obestämd framtid skulle bli skattskyldig till kronan – en avsevärd tid måste nämligen förflyta, innan kronan genom återfall av gods kunde komma upp till en så stor inkomst i hemmansräntor att kontributionen blev obehövlig. Om rådets omedelbara reaktion ger rådsprotokollet ingen säker ledning, eftersom diskussionen tydligen föres pro et contra. Den avslutas emellertid med att kanslern konstaterar: »Att evitera alla dessa pericula vore att man beviljar allenast till contribution.»⁷⁴

Hos adeln väckte däremot kontributionsalternativet starka betänkligheter. Det tillsatta utskottet förklarade, att »det synes löpa emot naturen av deras stånd att göra sig skattskyldige». Man sade sig hellre »vela nu mista ett quantum av alle donerade gods ifrån anno 1633; på det allt det övriga må bliva dem sedan konfirmerat till evärdelige tider; och deras stånd vid deras välfångne friheter maintenerat». Detta blev också adelns beslut.⁷⁵

Vid de följande förhandlingarna om sättet för reduktionens verkställande uppstod emellertid en djupgående splittring inom adeln. Tredje klassen på riddarhuset föreslog nämligen, att reduktionen skulle drabba progressivt; de som fått mest gods skulle avstå förhållandevis mer. Den fick här medhåll av andra klassen, medan däremot den första hänsköt frågan om propor-

⁷³ SRP 16, s. 157 ff.

⁷⁴ SRP 16, s. 161.

⁷⁵ SRAP 5: 2, s. 61.

tionen till utskottet. Inom detta slöt man upp kring progressiviteten, som under diskussionen utformades sålunda: »Den ringa har fått, cederade den 20:de penningen; den dubbelt mer, den 10:de penning etc., och den som hade bekommit 20 eller 30 tusen d:r, miste två tredjedelar och behålle en.»⁷⁶

Den 2 maj infann sig utskottet i rådet, där särskilt Erik Oxenstierna och Per Brahe gjorde kraftiga gensagor mot progressiviteten och bestämt hävdade, att reduktionen borde gå lika över alla. Någon kontribution var det inte längre tal om; tvärtom heter det sammanfattande i protokollet, att rådets »discourser gingo därpå ut, att ridderskapet ville resolvera sig i ett visst, ettdera 3 eller 4 delen; bättre de bliva fast därvid att heller cedera ett visst av godsen än contribuera».⁷⁷ Denna mening lyckades man slutligen genomdriva på riddarhuset, där även tredje klassen gav vika, dock med förbehåll »att de som ringe ha fått, måtte med nåder anses». Proportionen fastställdes nu till $\frac{1}{4}$ av de efter 1632 donerade godsen.⁷⁸

Med detta var saken dock inte avgjord. Den reduktionsstadga, som uppgjordes, hade utformats som evigvarande förordning och förutsatte att adeln skulle få behålla sina återstående gods. När stadgan kom till de ofrälse s kändedom, reste de förbittrat motstånd. Efter inskridande från kungen och rikskanslern löstes konflikten genom en kompromiss. Avgörandet uppsköts till nästa riksdag, före vilken en närmare utredning skulle äga rum. Adeln skulle under tiden erlægga en kontribution motsvarande räntan av fjärdepartsgodsen. Kontributionen beviljades för tre år framåt.⁷⁹

Vid bedömningen av adelns ställningstagande måste man göra klart för sig, att reduktionen inom omistande orter under alla omständigheter skulle komma till stånd. När adeln därut-

⁷⁶ SRAP 5: 2, s. 62, 69, 70 f.

⁷⁷ SRP 16, s. 172 ff.

⁷⁸ SRAP 5: 2, s. 72 ff.

⁷⁹ STIERNMAN 2, s. 1250, AHLNUND, Sveriges riksdag I: 3, s. 297 f.

över ställdes inför alternativen kontribution eller reduktion, var det inte som tidigare fråga om en temporär kontribution, utan adeln skulle för lång tid framåt bli skattskyldig till kronan. Vid bevillningen av tidigare kontributioner hade man alltid sökt gardera sig häremot; under förhandlingarna om 1652 års hjälp framhöll sålunda lantmarskalken: »Man måste för all ting tillse, att lasten icke så drages in på adelsman, att han bliver gjord till skattskyldig emot frälses naturliga egenskap.»⁸⁰

Det är under dessa omständigheter endast naturligt att adeln 1655 valde reduktionsalternativet. Men det var då, väl att märka, endast fråga om en begränsad reduktion och en reduktion, som skulle kringgärdas med vissa förbehåll. Adeln ville ha garanti för tryggad besittningsrätt till sina återstående gods och för privilegiernas bibehållande. I båda leden möter dessa krav såväl i utskottets utlåtande som i en rad senare adliga inlagor.⁸¹ Med det senare kravet har man tydligen velat markera, att man efter beviljandet av en reduktion inte längre ville göra eftergifter beträffande privilegierna.

Av särskilt intresse är de meningsbrytningar, som framträdde inom adeln. Tydligt är att kanslern och andra medlemmar av rådet inte varit på samma linje som adeln i gemen. Inför adelns bestämda ställningstagande har de emellertid inte kunnat vidhålla sina ursprungliga sympatier för en kontribution utan i stället måst inrikta sig på att tillbakavisa lågadelns förslag, att reduktionen skulle göras progressiv och därigenom främst komma att drabba den godsrika högadeln. De gjorda erfarenheterna kunde endast befästa högadelns motvilja att gå vidare på reduktionsvägen, en väg som nära nog omedelbart måste aktualisera motsättningarna inom adeln.

När man sedan, trots allt, som ett provisorium måste välja kontributionsvägen, skedde detta inte utan vissa farhågor. De

⁸⁰ SRAP 5: 1, s. 30 f. Jfr den slutliga bevillningen, STIERNMAN 2, s. 1191, samt motsvarande förbehåll i 1644 års bevillning, STIERNMAN 2, s. 1070.

⁸¹ SRAP 5: 2, s. 309, 337, 341 f.

kommer tydligt till uttryck, när Per Brahe opponerar sig mot att ge kontributionen namnet fjärdeparten. »Nämner man 4 parten», sade han, »så säga de vi have givit 4 parten, men äre likväl intet säkre i det övrige; därför tyckes vara bäst, man intet giveret ett sådant namn, utan beviljar interimsviis en contribution».⁸²

Riksdagsbeslutet 1655 innebar, att reduktionen inom de omistande orterna skulle sättas i verket, medan däremot reduktionen av fjärdeparterna ställdes på framtiden och för tre år ersattes av en kontribution. År 1658 förlängdes detta provisorium genom ett kungligt brev, enligt vilket adeln fick behålla sina fjärdepartsgods mot att antingen även i fortsättningen betala kontribution eller också inlösa godsens i pengar.⁸³ Först vid höstrikisdagen 1660 upptogs reduktionsfrågan till avgörande. I det till riksdagsbeslutet fogade biavskedet stadgades, att reduktionen skulle verkställas efter 1655 års beslut och stadga.⁸⁴ I additamentet hette det, att om donationer nödvändigtvis måste utdelas, skulle därmed förfaras efter 1655 års beslut, så att kronan hade möjlighet att återfå godsens. Man förklarade också de gods vara omistande, som i Pommern och i de från Danmark erövrade provinserna behövdes till fästningarnas underhåll.⁸⁵

Den närmare verkställigheten av dessa beslut kom att bero av förmyndarregeringens resolutioner. Under dess tid gick reduktionsverket endast långsamt framåt och motverkades delvis av de nya donationer som utdelades. Det fullföljdes under Karl XI:s egen regeringstid och utvidgades då genom nya instruktioner men var ännu vid 1680 års riksdag inte avslutat.⁸⁶

⁸² SRP 16, s. 234.

⁸³ Brev av 11/5 1658, RR, A. FRYXELL, Berättelser ur svenska historien 17, s. 40.

⁸⁴ STIERNMAN 2, s. 1382 f.

⁸⁵ STIERNMAN 2, s. 1350.

⁸⁶ Beträffande fjärdepartsråfstens verkställighet se FRYXELL, Berättelser 17, s. 34 ff.

Adeln hade vid 1660 års riksdag begärt, »att vi med contribution av fjärdeparten efter innevarande år 1660 måge förskonas och bemälte fjärdepart sedan Hans Kongl. Maj:t effective inrymmes».⁸⁷ Indragningar av fjärdeparterna kom också till stånd men kunde lika litet som den övriga reduktionen avslutas förrän långt fram i Karl XI:s tid.⁸⁸ Ett stort antal adelsmän måste därför erlægga fjärdeparts-kontributionen åtskilliga år framåt.⁸⁹ Samtidigt ställdes adeln under både 1660- och 1670-talen inför nya anslagskrav från kronans sida. I detta läge aktualiserades på nytt frågan om reduktion eller kontribution.

Första gången skedde detta vid riksdagen 1664. Vid diskussionen på riddarhuset om regeringens anslagsäskanden föreslogs från flera håll, att medel skulle anskaffas genom exekution av 1655 års beslut och indragning av senare givna donationer. När lantmarskalken, Per Sparre, och Ludvig Lewenhaupt gentemot detta talade om konungens rätt att »beneficera», svarade Johan Gyllenstierna: »Det vore illa, om vi för 10 eller 12 personers skull, som hava fått donationerne, skulle vara nya contributioner underkastade». Även landshövdingen Ernst Creutz vände sig med skärpa mot tanken på en ny kontribution.⁹⁰ Endast med svårighet lyckades regeringen förmå adeln bidra med en kontribution till flottan.

Vid 1672 års riksdag förelåg samma situation: adeln hade att ta ställning till den kungliga propositionens äskanden om utskrivning och medel till manskapets underhåll. Lantmarskalken Gustav Oxenstierna, föreslog att ett utskott skulle tillsättas, men adeln gick omedelbart till diskussion. Melker Falkenberg inledde med orden: »Man måste tillse att finna andra medel än

⁸⁷ SRAP 8, s. 274 f.

⁸⁸ Jfr de av FRYXELL återgivna tablåerna från reduktionskollegiet, Berättelser 17, s. 49 ff., 58 ff.

⁸⁹ Av landsböcker för Älvsborgs och Skaraborgs län (KA) framgår, att fjärdeparts-räntan uttaxerats under hela perioden fram till 1680.

⁹⁰ SRAP 9, s. 97 ff.

att contribuera.» På samma linje var en rad andra talare. En av dem, Ernst Creutz, yttrade: »Vi äre ett fritt stånd, men på detta sättet vet jag intet, när vi slippa contribution. Vi hava därför beviljat reduktion, att därigenom sätta riket uti det tillstånd, att Kongl. Maj:t intet mera behövde gravera sine undersåtare. Vi heta frälsemän, men föga effekt av vårt stånd. Jag tycker man borde fråga efter orsakerna, varföre reduktionen intet är ändader. . . . Det ordet skatta tjänar sig intet ihop med vårt stånd; hava vi intet att vänta frihet för contribution, så äre vi inga frälsemän.» Efter flera liknande inlägg, som alla hänvisade till reduktionen, enades man till sist om att tillsätta ett utskott.⁹¹

Inom utskottet talade kammarrådet Henrik Falkenberg för en snabb exekution av 1655 års beslut: om inte konungen hade »sitt visse», måste ständerna alltid kontribuera. Hans anförande utmynnade i följande förslag: »När Hans Maj:t haver tagit igen de godsens, som ligge på omistande orter och gått sedan till provincierne utomlands, till Pommern och tagit taffelgodsen igen, biskopsgodsen, pogosterne i Ingermanland och vad som efter 1660 års regeringsform bör vara behållet, när detta är fullgjort, då haver 1655 års beslut och stadgan skett ett nöje; fattas något sedan, så vilja vi gärna visa vår plikt emot Hans Kongl. Maj:t.» Lantmarskalken fann detta vara något nytt och motsatte sig tanken på en så vidsträckt reduktion i provinserna. Vid ett senare sammanträde understöddes han av Axel De la Gardie. På Henrik Falkenbergs sida framträdde Maurits Posse, Jacob Fleming, Ernst Creutz, Gustav Taubenfelt och Gustav Duwall, som under diskussionens gång förordade ytterligare indragningar. Maurits Posse föreslog sålunda, att kyrkotionen skulle återtas från grev- och friherreskapen, vilket kom lantmarskalken att utbrista: »Som vi nu bliva plockade, skall intet mycket bliva övrigt.»

Man enades slutligen om att 1655 års beslut och stadga jämte 1660 års additamente »måtte efter dess rätta ordeförstånd till

⁹¹ SRAP II, s. 116 ff.

fullkomlig execution komma». Det framhävdes särskilt att olika kategorier gods i de erövrade provinserna skulle vara hemfallna till reduktion. Den reella motiveringen gavs i ett uttalande av Maurits Posse: »När Hans Maj:t haver exekverat 1655 års beslut med stadgan och regeringsformen, så förmoda vi, att ingen contribution behöves.»⁹²

När saken sedan upptogs inför adeln in pleno, blev utgången densamma. Vid två sammanträden den 10 och 12 december sökte lantmarskalken förgäves förmå adeln bevilja en kontribution, men möttes från alla håll av nyssnämnda reduktionsförslag. Gång efter annan gjorde han invändningar mot de föreslagna indragningarna i provinserna och fann det hårt att utan consideration ta tillbaka de gods, som var givna meriterade män. Till en av sina motståndare sade han: »Det är svårt Herr Stålarms att mista sitt», vilket föranledde repliken: »Det är ock svårt att alltid contribuera.»⁹³

Vid 1675 års riksdag ställdes adeln inför nya anslagsäskanden. Landet var numera i krig, och adeln gick utan några egentliga protester med på att erlægga en kontribution, som skulle uttas i förhållande till vars och ens inkomster av gods och kapital. Det saknades dock inte påminnelser om reduktionsverket. Från flera håll framhölls, att kontributionen varit obehövlig, om reduktionen strikt hade exekverats. Henrik Falkenberg erinrade om de anvisningar till reduktionens fullföljande, som givits under föregående riksdag, och ville att dessa nu skulle införas i riksdagsbeslutet.⁹⁴ I adelns propositionssvar följdes också bevillningen av en uttrycklig påminnelse i denna riktning.⁹⁵

Även 1678 års riksdag sammanträdde under pågående krig, denna gång med fienden inne i landet. Man stod inför krav på en ansenlig förstärkning i manskap och medel. På riddarhuset

⁹² Diskussioner i utskottet 12/10 och 14/10, SRAP 11, s. 127 ff., 134 ff.

⁹³ SRAP 11, s. 273 ff., 280 ff.

⁹⁴ SRAP 12, s. 91 f.

⁹⁵ SRAP 12, s. 195 f.

föreslog tredje klassen, att utskrivningen även skulle gå ut över rå och rör och att norrköpingsgods och grev- och friherreskap skulle behandlas lika med skatte och krono. Förslaget godtogs efter flera dagars förhandlingar, trots skarpa protester från den första klassen.⁹⁶

Vid en av debatterna kom man även in på bevillningsfrågan. Maurits Posse gjorde då ett märkligt inlägg. »Det vore väl», sade han, »att vi funno på de utvägar, vi en gång kunde slippa contribution, och privilegierne kunde bliva orubbade. Mången sitter och haver Kronans gods och räntor borta; så länge de äre från Kongl. Maj:t kunna vi intet göra oss hopp att slippa contribution, ej heller att få säkert behålla privilegierne.» Han drog sedan upp riktlinjer för en reduktion, enligt vilka alla militiegods skulle indras och godsen i Skåne, Halland, Blekinge och Bohuslän räknas för omistande, likaså Bornholmsgodsen och starosterierna i Livland. Vidare borde de extraordinarie räntorna av grev- och friherreskapen höra konungen till. Konungen borde också rannsaka om Uppsala öd och se till att reduktionen i de andra provinserna verkställdes enligt stadgan.⁹⁷ Vid nästa sammanträde framhöll han, att det var svårt att låta rå och rör gå i utskrivning. »Jag håller bättre, att vi överlägga det jag förre gången föreställte om reduktionen; bliver det verkställigt, så kan det bliva både ryttare och knektar tillfyllest utan att sätta så våre privilegier i fara.» I en senare replik talade han uttryckligen om »en ny reduktion». När åtskilliga medlemmar protesterade, frågade han: »Är det skäligh, att vi, som hava gamla frälsegods, skole contribuera lika med?»⁹⁸

Saken togs upp på nytt, när man på ett senare stadium diskuterade utformningen av adelns kontribution. Rådet hade föreslagit det ansenliga beloppet av 500 daler smt för varje rusttjänsthäst, vilket också beviljades, ehuru åtskilliga talare velat

⁹⁶ SRAP 12, s. 251, 258 ff., 273 ff.

⁹⁷ SRAP 12, s. 256.

⁹⁸ SRAP 12, s. 264 ff.

ha summan sänkt.⁹⁹ Under förhandlingarna härom föredrogs Maurits Posses reduktionsförslag. Lantmarskalken, Henrik Falkenberg, sökte visa, att de redan var inbegripna i 1655 års beslut med de tillägg och förtydliganden som senare gjorts. Maurits Posse vidhöll, »att en ny reduktion måtte constitueras», men den allmänna meningen gick honom emot; man förklarade sig vilja bliva vid stadgan och beslutet.¹ Resultatet blev därför endast, att adeln i sitt propositionssvar gjorde en ny påminnelse om reduktionsverkets avslutande: »Såsom ridderskapet och adelen på åtskillige riksdagar, till att en gång evitera de många contributioner, haver i underdånighet ansökt, att Kongl. Maj:t nådigst täcktes reduktionen, och vad i 1660 års regeringsform inbegripit är, låta till behörig execution komma, alltså repetere vi nu som ofta tillförene vår underdånigste bön, att Kongl. Maj:t ville låta reduktionsverket vinna sin fullbordan och ändskap.»²

Den debatt, som här har följts, har gällt reduktionen och de alternativ till denna, som adeln hade att räkna med. Ett alternativ, som den mycket tidigt måst acceptera, var att helt eller delvis ge avkall på de friheter, som frälsebönderna skulle åtnjuta vid utskrivningar och extraordinarie pålagor. Detta drogs nu mera sällan in i diskussionerna; ett sådant tillfälle var när Maurits Posse vid 1678 års riksdag förordade reduktion som ett medel att undgå utskrivningar emot privilegierna. Under årtiondena före Karl XI:s stora reduktion rörde sig debatten främst om ett annat alternativ, nämligen kontributioner, de kontributioner, som drabbade adeln personligen och kunde uttas utan att övriga stånd fick vidkännas någon motsvarande pålaga.

Från början hade dessa kontributioner lanserats som en avlösning av alla på frälsejorden ännu vilande pålagor; denna skulle härigenom bli immun i förhållande till kronans upp-

⁹⁹ SRAP 12, s. 283 ff.

¹ SRAP 12, s. 290 ff.

² SRAP 12, s. 352.

bördsmän. För att uppnå detta var man inom ledande adelskretsar beredd att för framtiden göra adeln personligen skattskyldig. Sedan väl detta projekt måst överges, kom kontributionerna, men nu tillfälliga sådana, att framstå som ett medel att bryta udden av de ofrälse ståndens reduktionsyrkanden. I denna punkt var dock inställningen inte ensartad inom adeln.

Hos högadeln spåras genomgående en benägenhet att förorda kontributionerna, att föredra dem framför en reduktion. Vid 1644 och 1652 års riksdagar är det Axel Oxenstierna, som anbefaller de då diskuterade adliga hjälperna och anbefaller dem för att man därigenom skulle kunna undgå »många calumnier». Under 1655 års riksdag visar hans son, Erik Oxenstierna, samma förkärlek för den kontribution, som skulle ersätta fjärdepartsreduktionen. Även senare är kontributionernas försvarare på riddarhuset alltid att söka bland högadelns främsta medlemmar; den sista, 1678 års dryga kontribution, utformades i enlighet med rådets förslag.

Hos den övriga adeln åter blev inställningen snart en annan. Redan vid 1655 års riksdag föredrog den fjärdepartsreduktionen framför den alternativt föreslagna kontribution, som skulle utgå ett obestämt antal år framåt. Under den följande tiden blev den alltmer ovillig att bevilja även de temporära kontributioner, som kronan gång efter annan begärde. Bevillningarna följdes snart av enträgna yrkanden på en snabb verkställighet av 1655 års beslut, ett beslut som man samtidigt gav en allt vidare tolkning.

I debatten kring dessa frågor är det särskilt två argument som reduktionsanhängarna ständigt för fram, argument för reduktion och mot kontribution. Det ena formulerades skarpast och klarast av Ernst Creutz vid 1672 års riksdag: »Det ordet skatta tjänar sig intet ihop med vårt stånd; hava vi intet att vänta frihet för contribution, så äre vi inga frälsesmän.» Det andra formulerades av Johan Gyllenstierna vid 1664 års riksdag på följande sätt: »Det vore illa, om vi för 10 eller 12 personers skull,

som hava fått donationerne, skulle vara nya contributioner underkastade.» Samma innebörd har den fråga Maurits Posse ställde vid 1678 års riksdag: »Är det skäligt att vi, som hava gamla frälsegods, skole contribuere lika med?»

I slutstadiet föres denna argumentation särskilt av kretsen kring Johan Gyllenstierna, som på detta sätt söker driva adeln över på reduktionslinjen.⁸ Man vädjar till adelns naturliga motvilja mot personlig beskattning, en motvilja som ytterligare accentuerades genom den rad kontributioner, som redan uttagits och uttagits till allt högre belopp. Man framhåller att dessa kontributioner drabbade hela adeln, att den fick betala även för sina gamla frälsegods. En reduktion åter kunde endast drabba dem som fått gods av kronan.

Vi har här den centrala punkten, den som ligger bakom mot-sättningarna inom adeln. Även om vi saknar faktisk kunskap om fördelningen mellan gamla frälsegods och donationer inom olika adelsgrupper, torde så mycket vara säkert, att de som skulle förlora på alternativet reduktion var högadelns främsta, de som förutom grev- och friherreskap även innehade vanliga donationer och andra godsavsöndringar. Det är naturligt nog inom denna grupp vi finner kontributionernas förespråkare. Det är också mot den – de »10 eller 12 personer» – som attackerna främst sättes in.

Redan vid 1655 års riksdag sökte man vältra fjärdepartsreduktionen över på de stora donatorierna; de skulle avstå två tredjedelar av sitt innehav, övriga donatarier väsentligt mindre. Även senare ställdes denna grupp ofta i skottlinjen. 1672 och 1678 förordade Maurits Posse indragning av vissa räntor från

⁸ Jfr här ROSÉN, som från andra utgångspunkter konstaterar, att Maurits Posse, Johan Gyllenstiernas svåger, vid 1678 års riksdag söker splittra adeln i reduktionsfrågan »genom att framhålla att adelsprivilegierna bättre skulle bevaras, om en reduktion av förläningar kom till stånd». ROSÉN avser här närmast Maurits Posses uttalande, att man genom en reduktion skulle kunna undgå utskrivningar emot privilegierna. J. ROSÉN, Johan Gyllenstiernas program för 1680 års riksdag, Scandia 16, s. 158, 168.

grev- och friherreskapen. I samma riktning gick de många förslagen om hur 1655 års reductionsbeslut skulle tillämpas i de främmande provinserna; de godskomplex som härvid kom i fråga var mestadels i högadelns händer. Vad mera är; i slutstadiet omlades kontributioner och utskrivningar så att de främst skulle drabba de stora donatorierna: 1675 års kontribution skulle utgöras med halva räntan av norrköpingsgods men endast med tiondelen av allodiala och bröstarvingegods. Vid 1678 års utskrivningar skulle grev- och friherreskap och norrköpingsgods likställas med skatte- och kronohemman, medan övriga frälsegods slapp lindrigare undan.

Vid 1678 års riksdag hade adelns flertal på detta sätt alltmer kommit att sluta upp kring reduktionen, den reduktion som skulle göra kontributionerna obehövlige. Men det var trots allt fråga om en begränsad reduktion, om den 1655 beslutna, endast utvidgad vad de främmande provinserna beträffar. Under riksdagen ställdes adeln plötsligt inför ett nytt alternativ. I flera anföranden yrkade Maurits Posse på en ny reduktion. Men här fick han inte adeln med sig. Med lantmarskalken, den tidigare reductionsvännen Henrik Falkenberg, i spetsen förklarade man sig vilja förbli vid 1655 års stadga och följande riksdagsbeslut. En ny och till sina konsekvenser okänd reduktion var man inte utan vidare beredd att acceptera.

V

Efter fredssluten 1679 framträdde det statsfinansiella nödläget som det stora, allt överskuggande problemet. Att här finna en lösning var desto nödvändigare, som Karl XI och hans rådgivare ämnade genomföra en kostnadskrävande militär reorganisation. Uppenbart var att medlen på ett eller annat sätt måste tagas från adeln. Det fanns två metoder att tillgripa.

Den ena innebar en fortsatt och utvidgad reduktion, som till kronan skulle återföra dess avsöndrade räntor.

Den andra metoden var att fortsätta på privilegieraserings- och beskattningsvägen. Genom de modifikationer, som genomförts redan vid 1600-talets mitt, hade kronan fått möjlighet att ta ut betydligt mer av frälsebönderna än privilegierna egentligen medgav. Den kunde också direkt beskatta adeln genom personliga kontributioner. Åtskilliga sådana hade uttagits under de föregående årtiondena och hade uttagits med allt högre belopp.

Båda dessa metoder hade sedan länge varit föremål för diskussion. I debatterna på riddarhuset hade de ställts mot varandra som alternativ: reduktion eller kontribution. Det slutliga avgörandet träffades vid 1680 års riksdag.

Spelöppningen var den traditionella. I den kungliga propositionen av den 5 oktober – denna gång uppdelad i en allmän och en sekret proposition – ställdes inga förslag. Bristerna och anslagsbehoven angavs: det talades om nödvändigheten av flottans och arméns försörjning, om betalning av rikets gäld och om nödvändigheten att sätta statsverket i sådant tillstånd, att löner kunde utbetalas och andra nödvändiga utgifter täckas.⁴

Rådet, som numera var helt undanskjutet, fick först samtidigt med ständerna ta ställning till kungens anslagsäskanden. De olika punkterna diskuterades under dagliga sammanträden den 15 till 19 oktober. Redan den 15 uppkom tanken på en kontribution av samma slag som den 1678 beviljade, d. v. s. efter rusttjänsttaxering. Den 18 framförde emellertid presidenten i reduktionskollegiet, Göran Gyllenstierna, ett annat förslag, nämligen att av donationsgodsen skulle beviljas hälften eller tredjedelen av räntan. Han sade sig befara, »att om Ed. Ex. intet visa sig något vilja göra, så lära ständerna göra det som värre är och kanske taga bort allt». Förslaget stöddes av riksmarskalken Johan Gabriel Stenbock, som utformade det så, att av alla »länegods» i fyra års tid skulle ges halva räntan. Man

⁴ SRAP 13, s. 250 ff., CARLSON 3, s. 108 f.

borde då kunna bli förvissad om att »uti det övriga bliva nådigst maintenerade vid privilegier, kungliga brev och försäkringar». I avvaktan på adelns mening borde dock detta hållas som ett »reservatum».

Rådets övriga medlemmar visade ingen större entusiasm inför detta förslag – en så beskaffad kontribution skulle enbart drabba donationsinnehavarna och därigenom verka på samma sätt som en reduktion – men fann sig till sist nödsakade att acceptera. Det slutliga beslutet formulerades den 19 oktober sålunda: »Deras Excellencier confirmera det som tillförene är slutit angående en viss avgift utav länegodsräntorne på 4 års tid men finna för gott att intet ännu determinera något visst quantum utan att avbida vad ridderskapet och adelen lærer säga.»⁵

Medan det tveksamma rådet på detta sätt avhände sig möjligheten att påverka adeln, hade ständerna redan inlett behandlingen av den kungliga propositionen. Det yttre förloppet är välkänt. När man på riddarhuset den 6 oktober diskuterade frågan om en bevillning till flottan, hänvisade Hans Wachtmeister till den pågående undersökningen av förmyndarnas förvaltning. Om räkenskaper gjordes härför, sade han, »så torde utvägar finnas att ingen eller fast ringa contribution härefter behöves».⁶ Förslaget resulterade i den för högadeln mycket kännbara förmyndarräfsten. Nästa framstöt kom från de ofrälse stånden, som i mitten av oktober yrkade på en godsreduktion. På riddarhuset väcktes då förslag om att inlämna en protestskrivelse till kungen. Under en av diskussionerna härom framförde Hans Wachtmeister den 29 oktober det förslag till reduktion, som efter upprörda debatter slutligen genomdrevs såsom adelns bevillning.

I sin ursprungliga avfattning hade Hans Wachtmeisters reduktionsförslag följande lydelse: »Utrikes provincierne, de store

⁵ Rådsprotokoll, Lillieflychts protokoll 15–19 oktober 1680, RA, CARLSON 3, s. 126 f.

⁶ SRAP 13, s. 6.

länen, greveskapen, friherreskapen, herrskapen, Norrköpings besluts-godsen och mera sådant måste Konungen hava igen; däremot förvänta vi den nåden av Kongl. M:t, att K. M:t varder de fattige således anseendes, att de som intet hava fått mycket och kunna kanske hava 10 à 20 eller någre hundra daler s.m:ts ränta, måge sådant få behålle.»⁷

Förslaget knyter tydligt an till de tidigare reduktionsdebatterna. Om indragning av godsen i de erövrade provinserna hade man redan enats vid föregående riksdagar. Indragningen av grev- och friherreskapen skulle drabba en numera ganska isolerad högadelnsgrupp, en grupp som redan hade frånhänts vissa län och räntor. Det nya låg i den generella indragningen av norrköpingsgodsen, som emellertid genom undantaget för smärre donationer gjordes mera acceptabel för lågadeln och i det hänseendet visar beröringspunkter med utformningen av 1655 års reduktionsbeslut.⁸

I den slutliga voteringen slöt också den tredje klassen på ridarhuset upp kring Hans Wachtmeisters förslag och angav då en fixerad gräns: donationer upp till 600 dalers ränta skulle vara fria från reduktion. Men den gjorde vissa förbehåll. Man sade sig vara förvissad, »att Hans K. M:t varder ståndet vid dess privilegier conserverandes och dem sådant underhåll förlänandes, att ståndet kan bliva behållet».⁹

Den tredje klassen anger här förutsättningarna och samtidigt motiven för lågadelns bifall till reduktionen. Som det ofta påpekats, räknade man med att en reduktion skulle ge kronan möjlighet att verkligen utbetala ämbetsmännens löner. Men det var också en fråga om privilegierna. Vad det här rörde sig om, framgår av diskussionen om reduktionsförslaget.

Högadelns ledare Per Sparre hade invänt, att den kungliga propositionen intet nämnde om någon reduktion. Hans Wacht-

⁷ SRAP 13, s. 67 f.

⁸ Jfr ovan s. 93.

⁹ SRAP 13, s. 75 f.

meister genmålde då, att kungens avsikt var att sätta staten på fast fundament. »Om det kan ske med contribution vet jag intet; jag håller det omöjligt.» Repliken utlöste en samlad aktion från reduktionsvännernas sida.¹⁰ Kristoffer Gyllenstierna inledde med orden: »Det är en svår last att vart år contribuera, och någre få sitta och hava av riket största delen under sig.» Konrad Gyllenstierna sekunderade: »Vi veta riket sticker i största nöd, och alla tjäna utan lön, och få sitta och hava hela rikets gods inne.» Från andra håll hette det, att de fattiga hade måst betala kontribution, »men de store och rike, som hava landsens goda borta, de hava intet gjort ut». Kristoffer Gyllenstierna knöt här an: »Skole vi för någre få familjers skull, som sitta och hava hela riket under sig, vara contributarii? Det är oskäligt.»

Inför detta våldsamma anlopp vågade ingen på motsidan ta kontributionerna i försvar. Man gjorde endast några lama försök att få saken hänskjuten till rådet, vars inställning säkerligen var känd. Men Hans Wachtmeister ville inte veta av något uppskov. »Riksens råd äro häruti intresserade», sade han, »de kunna intet tala uti det de intressera.»¹¹ Under stark upphetsning drevs så reduktionsbeslutet igenom.

Ännu en gång – och en sista – hade kontributionsalternativet spelats ut för att förmå adeln acceptera en reduktion, och nu en långtgående sådan. Argumentationen var densamma som förr, endast mera demagogiskt tillspetsad: genom kontributionerna fick hela adeln betala för de få familjer, som hade rikets gods inne, de som främst skulle förlora på en reduktion. Med denna uppläggnig var utgången given; större delen av adeln slöt upp kring reduktionen. Den gjorde det i förvisning om att sedan slippa kontribution, att som det hette i tredje klassens votum: »Hans K. M:t varder ståndet vid dess privilegier conserverandes.»

¹⁰ SRAP 13, s. 71 ff.

¹¹ SRAP 13, s. 72 f.

Reduktionsförslagets närmare utformning hade anförtrotts ett utskott, som redan den 2 november var färdigt med sitt arbete. Samma dag förelåg den numera rätt meningslösa deduktion mot de ofrälse inlagor. Den 3 november infann sig rådet på riddarhuset och tog där del av båda skrivelserna. Greve Karl Oxenstierna hemställde, om inte rådet »kunde giva något förslag, så att denna reduktion intet behövdes». Hans Wachtmeister föll då in: »Sådant kan ändå behövas, fast reduktion sker; riket är uti stor brist.» Rådet avlägsnade sig emellertid utan att ha uttalat någon mening. Den 4 och 5 november diskuterades reduktionsförslaget, som i allt väsentligt godtogs av adeln.¹²

Följande dag, den 6 november, behandlade adeln deduktion mot de ofrälse. Efter avslutad diskussion tog lantmarskalken upp en ny fråga. I protokollet heter det:

»Sedan proponerade Hr Lantmarskalken om contribution, remonstrerandes nödtorften, vad som till flottans reparation och underhåll som ock fortifikationsverket kunde behövas. Bad att ridderskapet och adelen ville sådant överlägga och således gå Hans K. M:t tillhanda, att riket måtte bliva hulpet.

Vid detta var det som en liten tysthet på salen.

Omsider sade Hr Hans Wachtmeister: Vi hava nu gjort en så vacker begynnelse med reduktion, så att vi först borde veta, vad de andre ständerne vilja göra; när de hava först utlätet sig, så vilja vi yttra oss. Vilket av alla mycket behagades.»¹³

Trots alla utfästelser i de tidigare diskussionerna om förmyndarräfst och reduktion fann sig adeln nu, sedan väl reduktionsförslaget slutbehandlats, ställd inför krav på en ny kontribution. Kravet hade i viss mån förebådats av Hans Wachtmeisters yttrande den 3 november. Ändå kom det tydligen fullständigt överraskande – om reaktionen på riddarhuset vittnar protokollets ord.

Hans Wachtmeister fann tydligen situationen kräva en un-

¹² SRAP 13, s. 84 ff., 100, CARLSON 3, s. 152 ff.

¹³ SRAP 13, s. 126.

danmanöver. En sådan var det nämligen fråga om, när han till adelns lättnad föreslog, att man först skulle avvakta de övriga ståndens bevilning. Lantmarskalken insisterade emellertid på att adeln det oaktat skulle fatta beslut och fick till stånd en diskussion. Under denna yrkade Hans Wachtmeister på en anseelig kontribution. När han återopade adelns bidrag till Älvsborgs lösen, utbrast Per Sparre: »Bevare oss Gud; vi hava ju intet fienden i landet.»¹⁴ Varken han eller någon annan motsatte sig dock kontributionen som sådan. Den av reduktionen så hårt drabbade högadeln har säkerligen känt en viss tillfredsställelse vid tanken på en kontribution, som i lika mån skulle drabba reduktionsivvrarna på riddarhuset.

Efter vederbörlig utskottsbehandling förelåg kontributionsförslaget den 12 november. Enligt den slutliga bevilningen skulle adeln i två år erlægga 5 daler smt för varje hemman, sätesgårdar, rå och rör och öde undantagna, och dessutom betala $\frac{1}{5}$ av pantgodsens ränta samt $\frac{1}{10}$ av avkastningen av allt fruktbart kapital. Därjämte skulle frälsebönderna enligt vanliga regler delta i de nya bevilningar, som allmogen åtog sig, nämligen skeppshjälp samt krönings- och bröllopgärd.¹⁵

Adeln hade ännu en gång drabbats hårdast. Den lät också sin bevilning åtföljas av uttryckliga förbehåll för sina privilegier. I den tredje klassens votum sade man sig förmoda, att »Hans K. M:t varder det med nåder upptagandes och förskone oss med vidare contribution och beskyddar oss vid våre privilegier».¹⁶

Liksom så många gånger tidigare hade adeln vid 1680 års riksdag ställts inför alternativen reduktion eller kontribution. Den åtog sig en långtgående reduktion i förvissning om att därigenom undgå kontribution. Icke desto mindre fick den kort

¹⁴ SRAP 13, s. 126 f.

¹⁵ SRAP 13, s. 142 ff., 336 ff., jfr STIERNMAN 2, s. 1806 ff.

¹⁶ SRAP 13, s. 144 f., 341.

därefter bevilja en sådan. Denna överraskande-utgång framstår som resultatet av en skicklig och hänsynslös taktik. I första omgången vädjar man till motviljan mot kontributioner och lyckas därigenom splittra adeln och förmå dess stora flertal att acceptera reduktionen. Först därefter gör man det uppenbart att även kontributioner erfordras.

Ur kronans synpunkt var nämligen bådadera nödvändiga.¹⁷ Reduktionen var närmast avsedd att fylla bristen i den ordinarie staten, där det med tidens indelningstänkande krävdes hemman och hemmansräntor för att reorganisera krigsmakten och stabilisera förvaltningen. I ett akut nödläge räckte det dock inte med en reduktion, som måste föregås av tidsödande godsundersökningar. Det krävdes extraordinarie medel, och sådana kunde endast kontributioner ge.

VI

I 1680 års riksdagsbeslut följdes adelns reduktionsbevillning av en uttrycklig förklaring, att man nu levde »uti den otvivelsaktige visshet, att vi härefter och uti alle tillkommande tider om ingen annan eller ny reduktion vidare måge ansökte bliva, som vi ock oss härjämte således förklara och aldrig på något sätt den att antaga eller undergå tänka, utan fast mera förvänte att Kongl. M. oss den nådige förklaringen skall vela giva, ingen vidare reduktion än den som nu på denne riksdag, så enhälligen är vorden beviljat, någonsin skall bliva oss proponerat, ej heller vi hållne skyldige någon annan att undergå».¹⁸ Icke desto mindre måste adeln redan vid 1682 års riksdag göra nya eftergifter beträffande reduktionen, som nu i realiteten lades i kungens hand. Under den följande tiden kom den i princip att utsträckas till alla de gods som någon gång, under vilka villkor

¹⁷ Jfr F. LAGERROTH, Statsreglering och finansförvaltning i Sverige till och med frihetstidens ingång, s. 71.

¹⁸ STIERNMAN 2, s. 1820, jfr SRAP 13, s. 350.

som helst, hade avsöndrats från kronan. Intet undantogs, varken allodiala donationer eller köpe- och pantegods.

På samma sätt blev det med kontributionerna. 1680 års bevillning hade karaktären av en engångseftergift och skulle utgå 1681 och 1682. Redan vid 1682 års riksdag återkom kungen med krav på en ny och förhöjd kontribution. Adeln måste åta sig samma femdalersbevillning som tidigare och dessutom erlägga $\frac{1}{4}$ av räntan från förpantningar och fruktbart kapital. Den måste vidare avstå $\frac{1}{10}$ av alla löner och på samma sätt låta sitt tjänstefolk erlägga $\frac{1}{10}$ av sina löner. Kontributionen skulle erläggas år 1683 och, om krig tillstötte, utgöras ännu en gång detta år.¹⁹

Denna kombinerade kontribution blev sedan normgivande. Vid 1686 års riksdag förmåddes adeln bevilja liknande kontributioner för åren 1687 och 1688 och, i händelse av krig, ytterligare tvenne kontributioner dessa år.²⁰ Vid 1689 års riksdag lovade adeln erlägga samma kontribution under åren 1689 och 1690, medan under de följande åren, 1691 och 1692, endast halv kontribution skulle utgå. Liksom tidigare lovade man dessutom åta sig ytterligare kontributioner om krig utbröt.²¹ Vid 1693 års riksdag slutligen förklarade sig Karl XI icke vidare ämna besvära ständerna med bevillningar. De fick emellertid åta sig att i händelse av krig utgöra sådana kontributioner som tidigare utgått.²²

I enlighet härmed lät Karl XII redan år 1699 utskriva nya kontributioner, som för adelns del i allt väsentligt motsvarade den tidigare kombinerade femdalersbevillningen. Till denna lades ytterligare en durchtågsgärd, som drabbade skatte, krono och frälse lika.²³ Dessa kontributioner kom sedan att utgå under

¹⁹ STIERNMAN 3, s. 1917 ff.

²⁰ STIERNMAN 3, s. 1986 ff.

²¹ STIERNMAN 3, s. 2074 f.

²² STIERNMAN 3, s. 2100.

²³ Landsböcker för Älvsborgs m. fl. län 1699, KA.

de följande krigsåren, småningom ytterligare påbyggda och förhöjda – adelskontributionen sålunda år 1710 höjd till 10 daler per mantal. Genom 1713 års kontributionsförordning infördes i stället en förmögenhetsskatt, som uttogs under åren 1713, 1715 och 1716 och snarast drabbade adeln än hårdare.²⁴

Efter Karl XII:s död återgick man i och med 1719 års kontribution till de tidigare principerna, vilket för adeln innebar en femdalersbevilling, påbyggd med en taxering av förpantningar, löner m. m.²⁵ Denna adliga kontribution kom sedan att uttagas under en lång följd av år för att slutligen ersättas av andra beskattningsformer.²⁶ I själva verket återställdes aldrig adelns personliga skattefrihet.

Med det senast tecknade förloppet är vi framme i ett helt annat samhälle än det vars statsfinansiella problem Axel Oxenstierna och de ofrälse stånden en gång hade sökt lösa. I Axel Oxenstiernas program framstår adeln som det jordbesittande ståndet, det som skulle uppbära de gamla, mestadels in natura utgående räntorna; kronan åter skulle få sin inkomst av indirekta skatter och – i den mån sådana behövdes – av nya extraordinarie penningsskatter. Enligt de ofrälse program skulle däremot kronan själv ta de ordinarie räntorna i besittning, varigenom extra beskattning skulle bli överflödig. Det slutliga resultatet ter sig närmast som en kompromiss. Genom den stora godsreduktionen överfördes större delen av de ordinarie räntorna från adeln till kronan. Men dessa räntor kunde inte, som de ofrälse hade hoppats, täcka de stora utgiftsbehoven. Endast några få år av Karl XI:s regering var detta fallet; behovet av nya extraordinarie skatter kvarstod och visade snarast en tendens att

²⁴ J. E. ALMQUIST, Om kontributionsrånteriet, KFA 1917, s. 95 ff.

²⁵ STIERNMAN 3, s. 2221 ff.

²⁶ Jfr här A. THOMSON, Grundskatterna i den politiska diskussionen 1809–1866. Ett bidrag till lantmannapartiets förhistoria I, s. 104 ff.

öka. Frälseprivilegierna blev – förutom genom reduktionen – även härigenom av mindre betydelse; för de nya, alltmer ökade skatterna var frälsejorden inte lika skyddad som för de gamla ordinarie. Sin ersättning fann adeln i indelta räntor, som lön för tjänst, och var i den bemärkelsen fortfarande det stånd, som främst hade att uppbära de gamla naturaräntorna.

I detta förlopp har de adliga kontributionerna spelat en sär-egen roll. I Axel Oxenstiernas ursprungliga program hade de infogats som ett led i adelns privilegiesträvanden. Frälsejorden skulle bli immun i förhållande till kronans fogdar; de pålagor som fortfarande kunde behövas, skulle erläggas av adeln själv i form av personliga kontributioner. Genom de uppgörelser, som träffades 1644, vidgades också frälsejordens immunitet, men ej i den utsträckning Axel Oxenstierna ursprungligen hade avsett. Frälsebönderna måste fortfarande erlägga extraordinarie skatter; dessutom infördes nu och vid åtskilliga senare tillfällen en adlig kontribution av något annan karaktär, en merprestation, som adeln personligen fick erlägga. Sin bakgrund har dessa kontributioner i det statsfinansiella nödläget men också i ståndsstri-dera vid 1600-talets mitt; de är från adelns sida ett försök att genom medgivanden dämpa de ofrälse missnöje och därigenom undgå en reduktion. Eftersom de i regel utgick i förhållande till hela godsinnehavet, väckte de emellertid missnöje hos lågadeln, som inte fått så mycket av donationer och med ett visst fog kunde göra gällande, att man genom kontributioner fick betala för högadelns stora donationer. Detta blev slutligen temat i reduktionsdebatterna på riddarhuset; åter och åter ställdes här mot varandra alternativen reduktion eller kontribution.

Så blev också fallet när frågan sista gången togs upp vid 1680 års riksdag. Genom en demagogisk uppläggning från reduktionsvännernas sida bibragtes adeln den uppfattningen, att man genom att acceptera en reduktion skulle kunna undgå vidare kontributioner. Sedan väl reduktionen beviljats, blev det dock uppenbart, att kronan för sina extraordinarie utgiftsbehov fort-

farande behövde kontributioner. Sådana uttogs också under större delen av Karl XI:s regering; från 1699 blev de en årligen återkommande pålaga. För adeln utgick de med ett visst penningbelopp i förhållande till antalet frälsegårdar och dessutom med en taxa på dess övriga inkomster. Genom denna säregna kombination utgjorde dessa adliga kontributioner på en gång en motprestation för frälsefriheten och samtidigt en skatt av modernare struktur.

Sven A. Nilsson.